 https://doi.org/10.66260/stbl.7342617

V I A C H E S L A V V. L Y T V Y N E N K O, M A Ł G O R Z A T A S K O W R O N E K, A C H I M R A B U S, D I M I T E R P E E V, B O B A N P E T R O V S K I. CYRILLIC MANUSCRIPTS. FROM MEDIEVAL TO DIGITAL.

New York: Peter Lang, 2025 (South-East European History 16). 320 p. ISBN (Hardcover) 9783034350907, ISBN (PDF) 9783034350914, ISBN (ePUB) 9783034350921, DOI: 10.3726/b23051

Настоящият сборник е опит ръкописното кирилско наследство да бъде разгледано във времевия и културен преход от средновековната и материална към съвременната и дигитална парадигма. Книгата излиза в рамките на поредицата „История на Югоизточна Европа“ (т. 16) на издателство „Peter Lang“ с главен редактор Михай Драгнеа, като плод на проект, заченат от Балканската историческа асоциация през късното лято на 2021 г., и е естествено продължение на друг сборник (т. 12 от същата поредица) с подобна тематика[1].

Сборникът е посветен на светлата памет на един от авторите, твърде рано напусналия ни проф. Явор Милтенов. Текст в негова памет (от Екатерина Дикова, с. XXVI–XXVII) открива книжното тяло веднага след биографичните бележки за авторите на публикуваните изследвания.

В книгата са поместени 13 статии, посветени на различните научни измерения, през които съвременната наука пристъпва към изучаването на кирилските ръкописи. Трудовете са разделени в две главни части, посветени съответно на средновековните ръкописи и ранните печатни издания (с. 11–153) и на ръкописите и дигитализацията (с. 205–311). Всяка част помества в себе си допълнително обособени подсекции, понякога състоящи се само от една статия.

Първата част започва с тематичен кръг текстове, посветени на писаческите техники, текстологичните проблеми и славянските езици. Тази секция се открива от основополагащия труд на Явор М и л т е н о в за кирилските следи в глаголическите ръкописи („Cyrillic Traces in Glagolitic Manuscripts“, с. 11–36). Статията представлява интересен обрат и естествено допълнение към ракурса на изследване спрямо предишни трудове на същия автор, посветени обаче на реципрочния феномен – глаголически следи в кирилските ръкописи[2]. Изследването започва с преглед

[1] G r a n b e r g, A., G. P a r p u l o v, A. R a d o š e v i ć. Cyrillic Manuscripts. Script and Language, Scribes and Collections. New York: Peter Lang, 2025 (достъп 6.10.2026 от DOI 10.3726/b21149). Вж. рецензия за сборника: P e t r o v, Iv. P. – Scripta & e-Scripta 26, 2026, 661–664.

[2] М и л т е н о в, Я. Кирилски ръкописи с глаголически вписвания: Част пър-

на източниците и методологическите особености, свързани с трансмисията на изворите, достигнали до нас. В проучването си Милтенов се концентрира върху синайските глаголически паметници – Синайски псалтир, Sin. slav. 38 и 2/N и Псалтира на Димитър, Sin. slav. 3/N, Лондонския псалтир и Асеманиевото евангелие, Зографското евангелие и Мариинското евангелие. Особено ценна черта на статията са приложените цветни снимки от разглежданите кодекси, които илюстрират направените от автора наблюдения.

В следващата статия от този кръг Владислав К н о л се спира на многоезичието в кирилските ръкописи и ранни печатни книги („Multilingualism in the Cyrillic Manuscripts and Early Prints“, с. 37–62). В изследването ученият прави опит за класификация на начините, по които различни езици или езикови вариации (varieties) (съ)съществуват в дадено книжно тяло (ръкописно или печатно) до около 1700 г. Авторът разделя изследваните текстове на две големи групи. Към първата спадат източници, в които се съвместяват различни видове текстове, писани на различни езикови вариации. Тук текстовете могат да се разделят на основни и второстепенни (заглавия, колофони, рубрики, надписи). Във втората голяма група са случаите, в които един и същ текст се появява в различни езикови превъплъщения, например църковнославянски и рутенски (във Великото Литовско княжество и после в Полско-Литовската държава), а след това и в църковнославянски и румънски. Коментирани са различни видове подреждане на текстовете в отделните им езикови проявления. Кнол обобщава, че много често видовете многоезичност, отразени в ръкописите и ранните печатни книги, не са плод на преднамерена дейност, а са резултат от различните модуси на използване на писмените паметници, не без влиянието на социокултурни фактори. В други случаи обаче може да се открие съзнателна проява на многоезичност – основно като помощна функция за четящия даден текст, образователна (при езиково обучение) и дистрибутивна (с цел разширяване на потенциалния читателски кръг).

В последната статия от този тематичен кръг Ангелина А. К а л а ш н и к о в а и Мария Е. П р о с к у р я к о в а разглеждат визуалните маркери в руските канцеларски текстове от XV до XVII в. („The Visual Markup of the Text in Russian Chancellery Documents from the Fifteenth to Seventeenth Centuries“, с. 63–85). Статията проследява историята на изследванията върху руския скоропис, както и на теоретичните постановки относно появата и функциите му. В проучването подробно са разгледани маркерите за начало и край на текста, подкрепени с множество визуални цветни примери. Систематизирането на този вид материал може да помогне за бъдещото датиране и класифициране на подобни документи.

Следващата голяма тематична секция е озаглавена „Книги, текстове и изображения“. В първата статия Кристина М и л о р а д о в и ч се обръща към визуалната екзегеза на старозаветни псалтирни стихове („Visual Exegesis of Verses of the Old Testament Psalms: A Contribution to the Study of the Hermeneutic Relation Between the Text and the Image in Medieval Cyrillic Manuscripts“, с. 89–122). Обект на изследването е сръбският Мюнхенски псалтир (Баварска национална библи-

ва. – Wiener slavistisches Jahrbuch, 55, 2009, 191–219; М и л т е н о в, Я. Кирилски ръкописи с глаголически вписвания: Част втора. – Wiener slavistisches Jahrbuch, 56, 2010, 83–98.

отека, Cod. Slav. 4). Изследването се спира на няколко групи от миниатюри: привидно буквални илюстрации към псалмите, илюстрации на поетически наративи от старозаветната история, както и типологични илюстрации на псалмите. Текстът е подкрепен с богат илюстративен материал, разкриващ неразривната връзка на писаното слово и визуалното изкуство в екзегетическата програма на *Slavia Orthodoxa*.

Във втората статия от изкуствоведския кръг Татяна П о п о в а разглежда миниатюрите от ръкопис РГБ, сбирка на Троицко-Сергиевата лавра (ф. 304/III), № 20 (XVI в.) и техните източници от византийски ръкописи („The Miniatures in the Sixteenth-Century Slavonic Codex (RGB, Tr. F. 304/III, no. 20) and Their Sources in the Byzantine Manuscripts“, с. 123–135). В текста се обсъждат 22 миниатюри, съставящи цикъла „Монашески подвизи“. Към всяко изображение се дава славянският надпис, както и възможните източници от гръцкия текст на *Лествицата* и други произведения, както и от изображения от гръцки ръкописи. В заключение Попова стига до извода, че руското изкуство доразвива тематиката на визуалния цикъл, като включва епизоди, неприсъстващи в гръцките ръкописи.

Текстът на Олха В. М а к с и м ч у к представя „Огородок Пресвятої Богородіци“ (1671) като примерен екземпляр за ръкописна книга от украинския барок („Ohorodok Presviatoi Bohoroditsy (1671) as a Remarkable Sample of the Ukrainian Baroque Handwritten Book“, с. 137–153). В самия паметник, пазен в Националната библиотека „В. И. Вернадски“, са събрани проповеди на Антоний Радивиловски, известен православен проповедник и длъжностно лице към Киевската митрополия. Изследването представя паметника като добре премислена амалгама от текст и образ, в която семантичната връзка между инициалите, флоралните мотиви и прилежащите текстови пасажи не бива да бъде пренебрегвана.

Последната секция, обвързана с печатните и ръкописните паметници, е посветена на християнската литература и практиките на публикуване в славянски контекст. Тук влизат две изследвания, в първото от които Петър Ж е н ю х представя публикуването на кирилски източници в Словакия като база за изследване на интеркултурната комуникация („On the Subject of Publishing Cyrillic Sources in Slovakia: The Source as a Basis for Research into Intercultural Communication“, с. 157–174). В текста са разгледани както научната традиция, свързана с темата, така и най-новите постижения в областта. Особено внимание е посветено на образователните съчинения от славяно-византийски обред като образец за синергичното въздействие на западната и източната традиция в оформянето на интелектуалния живот в Централна Европа.

Рецепцията на Йоан Златоуст в украински печатни издания в периода XVI–XVIII в. е обектът на изследване в текста на Наталия Б о н д а р и Вячеслав Л и т в и н е н к о („Reception of John Chrysostom in Ukrainian Printed Literature from the Sixteenth to Eighteenth Centuries“, с. 175–199). Авторите обръщат внимание на служебниците, чрез които Йоан Златоуст е основно познат, заедно с текстовете му в сборниците *Златоструй*, *Пчела* и *Измарагд*. Разгледана е рецепцията на Златоустови творби в Украйна, основно през колекцията *Маргарит*, отпечатана в Острог през 1595 г. След това изследването проследява публикуването на други съчинения, като са представени основни характеристики на изданията, както и възможните им интертекстуални връзки. Особено внимание се обръща и на гравюрите.

Разгледани са и отделни издания на единични Златоустови слова, включени в различни печатни сборници. Изследването представлява ценен принос в историята на Златоустовата рецепция сред славяните в по-ново време и дава възможност за по-нататъшното проучване на преводите му.

Втората част на книгата изследва кирилското наследство през съвременния дигитален ракурс.

Първата секция „Палеография, каталогизация и онлайн бази данни“ се състои от една статия, в която Мария Корогодина и Надежда Левченко представят платформата „Средновековни славянски ръкописи“ („The Paleographic Study of Manuscripts and the Database ‘Medieval Cyrillic Codices’: Russian Digital Resources for Manuscripts“, с. 205–218)[3]. Текстът разглежда някои от проблемите на дигиталните ръкописни хранилища, както и структурата на представяната база, която цели да отговори на част от тях. В изложението са представени накратко и други актуални дигитални хранилища и каталози, което превръща статията в ценен инструмент и отправна точка при издирването на подобен тип информация.

В следващата секция текстовете са посветени на проблемите на автоматичната транскрипция, визуализацията и маркирането на кирилски текстове. Първата статия на Виктор Баранов и Мария Новак разглежда онлайн корпусите със стари славянски писмени извори и начините за тяхното визуализиране, както и предизвикателствата, свързани с автоматизираната маркировка („An Online Corpus of Old Slavonic Written Sources: Development Methods, Visualization Ways, and Markup Challenges“, с. 221–247). Особената актуалност на статията се определя от все още изключително слабата (и хаотична) репрезентация на предмодерни славянски текстови традиции в света на анотираните корпуси, независимо дали става дума за едноезични, или (още повече) двуезични такива. В статията авторите представят решения въз основа на Паримейника в неговата версия сред източните славяни. Най-напред се разглеждат някои особености на текстовите издания в контекста на старославянската филология, като за основа е взет основополагащият труд на Д. Лихачов „Текстология: на материале русской литературы X–XVII вв.“ (Москва–Ленинград, 1962). След това авторите подробно представят електронната база данни и уебстраница „Manuscript“[4], която предоставя достъп до 140 ръкописа с над 3 милиона токъна. Инструментите дават възможност за извършване на различни корпусни операции, филтриране и систематизация на граматични и лексикални единици. Текстовете са публикувани с *Unicode* шрифтове, което осигурява безпроблемното използване на информацията в различни технически среди. Статията представя различните възможности на базата данни чрез текста на Паримейника – разгледани са начините за визуализация на резултатите от зададени параметри за търсене, както и инструментите за маркиране на различни текстови нива и техните взаимосвързаности. Статията е ценен принос, показващ прехода от аналоговото издание на средновековен текст към превръщането му в дигитален обект, като се запазват колкото може повече специфики на текста и източника, без които езиковият анализ остава на повърхността.

[3] <https://gis.spbiiran.ru/cyrillic/cyrillic-alphabet-codices/codexes>.

[4] <http://manuscripts.ru/index_en.html>.

Ахим Р а б у с и Мартин М а й н д ъ л представят най-скорошните постижения в областта на автоматизираното разчитане на средновековни кирилски ръкописи („Digitizing Cyrillic Manuscripts Using Handwritten Text Recognition Technologies: Recent Developments and Future Perspectives“, с. 249–263). Авторите се спират на електронната платформа „Transkribus“[5] и представят работата по разработването на *smart* модел (трениран върху Лаврентиевия летопис) за разчитане и транскрибиране на кирилски средновековни текстове, като сравняват резултатите с работата на класическия модел на „Transkribus“. В хода на изложението са анализирани различните видове грешки, които се наблюдават при резултатите от разчитането чрез смартмодела. Авторите застъпват становището, че е необходимо паралелно разработване както на традиционните, така и на смартмоделите за автоматично разчитане.

Следващата секция, посветена на дигиталните инструменти за изследване на средновековното ръкописно наследство, съдържа само една статия. В нея Фабио М а й о н представя предложение за конвертирането в *Unicode* формат на известния шрифт *CyrillicaOchrid1* („A Proposal for Converting the non-Unicode Font CyrillicaOchrid1“, с. 267–282). Авторът представя подробна таблица със съответствията между символите в *CyrillicaOchrid1*, кодът им в *Unicode* и съответстващ знак в шрифта *Bukyvede*. Скрипт за конвертиране на документите би трябвало да е достъпен онлайн[6].

Последният текст в сборника, също отделен в самостоятелна секция („Ръкописи и съвременни методи в природните науки“), представя постиженията в приложението на природонаучни подходи в изучаването на ръкописното наследство от интердисциплинарен екип в Държавния исторически музей, Москва („Natural Scientific Methods in the Study of Medieval Written Artifacts in the Department of Manuscripts at the State Historical Museum, Moscow“, с. 285–311). Авторите – Елена У х а н о в а, Михаил Ж и ж и н, Александър А н д р е е в и Алексей П о и д а, са използвали мултиспектърна макрофотография, последвана от софтуерно процесиране на дигиталните снимки с цел визуализация на информация, невидима за окото. По този начин са разчетени палимпсести и бележки на писари в известни кирилски ръкописи от XI–XIV в. Статията представлява ценен и иновативен принос, показващ потенциала на интердисциплинарното изследване на средновековното писмено наследство и резултатите, до които един такъв подход може да доведе.

Сборникът със статии показва съвременното състояние на медиевистичните изследвания върху кирилските текстове, в които текст и образ често заслужават еднакво внимание, а традиционните филологически подходи и дигиталните инструменти могат да се допълват взаимно. Можем да се надяваме, че заложената от съставителите идея – славянското кирилско писмено наследство да получи нужното внимание от другите медиевистични дисциплини и да излезе от относително затворената си периферия в по-широкия хоризонт на средновековните изследвания – ще бъде осъществена, а тази книга може да даде добър начален пункт.

Тук е редно да се обърне внимание и на някои решения в структурирането

[5] <https://www.transkribus.org>.

[6] <https://www.uibk.ac.at/slawistik/fm/scripts.zip>. Последният опит за достъп (5.10.2026) за съжаление се оказа неуспешен.

на сборника. Отделянето на по-тесни тематични секции със сигурност показва отношението към детайла и обособяването на конкретна проблематика. Когато обаче в тези раздели попада само една статия, може би обединяването в по-големи тематични цялости би било по-сполучлив подход. Замисълът на съставителите е похвален и изпълнението на книжното тяло – с фигури, цветни илюстрации, линкове към дигитални ресурси, е чудесно изпълнен. Все пак остава усещането, че читателите от други медиевистични области, които биха проявили интерес към кирилската проблематика, се очаква да посегнат към сборника със солидни фонови познания. Това обаче повече поставя въпроса за необходимостта от съвременни (или изобщо) обзорни изследвания, посветени на кирилската палеография – както в исторически, така и в неисторически аспект.

Иван П. Петров
Институт по славистика, Виенски университет
ivan.petrov@univie.ac.at
ORCID: 0000-0003-4386-0097

Рецензията е постъпила на 06.10.2026 г.